

tarafından İbnü'l-Kassâr'ın *el-Muḳaddime fi'l-uşûl* adlı eserinin sonunda neşredilmiştir (Beyrut 1996, s. 207-215).

Mâlikîler, daha erken devirlerden itibaren İmam Mâlik'in görüşleri konusunda özellikle İbnü'l-Kâsım, Eşheb el-Kaysî gibi öğrencilerinin rivayetlerini esas kabul etmişlerdir. Birbirine dargın olan İbnü'l-Kâsım ile Eşheb'in fikhî bilgileri Mâlikî âlimleri arasında tartışma konusu edilmiş, Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, Eşheb'in üstün olduğunu ileri sürerken Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi ve İbn Lübâbe, İbnü'l-Kâsım'ı desteklemiş, Sahnûn ise her ikisinin de fıkıhta aynı seviyede bulunduğunu, ancak Eşheb'in hadisçilik yönünün daha güçlü olduğunu vurgulamış ve İbn Vaddâh da bu konuda ona katılmıştır. Fakat Nesâî, hadiste de İbnü'l-Kâsım'ın Eşheb'den üstün ve *el-Muvaḫḫaṣṣ* rivayetleri arasında onun rivayetlerinin en sağlam olduğunu savunmuştur. Bazıları ise İbnü'l-Kâsım'ın borçlar hukuku, Eşheb'in ceza hukuku ve İbn Vehb'in de hac konusuna daha çok vâkıf bulunduğunu belirtmişlerdir. Öğrencisi Esed b. Furât, İbnü'l-Kâsım'ın İmam Mâlik'in yerini dolduracak seviyede olduğunu ifade etmiş, Mâlik'ten okumak için Medine'ye gittiğinde onun vefatını haber alan Sahnûn'a Mısır'daki İbnü'l-Kâsım tavsiye edilerek onun "küçük Mâlik" olduğu söylenmiştir. Yahyâ b. Ömer el-Kinânî, *İhtilâfû İbni'l-Kâsım ve Eşheb* adlı eserinde İbnü'l-Kâsım ile Eşheb'in görüş ayrılıklarını derlemiştir (Muranyî, s. 193). Bu iki âlim arasındaki görüş ayrılıkları, İbnü'l-Kâsım'ın görüşlerinin *el-Esediyye* yoluyla yayılmasından sonra ortaya çıkmış olmalıdır.

İbnü'l-Kâsım, İmam Mâlik'in Mısırlı öğrencilerinin en genci, son derslerine katılan ve onun görüşlerini en iyi bileni idi. Mâlik'in derslerinde tuttuğu notlardan oluşan 304 cilt hacminde bir fıkıh koleksiyonu ve yine ondan dinlediği yirmi kitap bulunduğu rivayet edilmektedir (Kâdî İyâz, I, 434). Mâlikî mezhebinin Mısır'da ve bütün Kuzey Afrika ile Endülüs'te yayılmasında en büyük pay İbnü'l-Kâsım'a aittir. Onun rivayet ve görüşleri başta Asbağ b. Ferec ve İsâ b. Dînâr olmak üzere Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi, Hâlid b. Muhammed el-Kurtubî ve Abdurrahman b. Ebû'l-Gumr gibi öğrencileri vasıtasıyla Muhammed b. Ahmed el-Uṭbî'nin *el-'Utbiyye*'sinde (*el-Mustaḥṣe*), bundan ve diğer eserlerden naklen İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin ilk Mâlikî kaynaklarını derlediği *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât* adlı kitabında geniş şekilde yer almıştır. İbn

Rüşd el-Cedd'in *el-'Utbiyye*'nin şerhi mahiyetindeki eseri *el-Beyân ve't-taḥṣîl* de İbnü'l-Kâsım'ın görüşlerinin nakledildiği önemli bir kitaptır.

Mâlikî fıkının *el-Muvaḫḫaṣṣ*'dan sonra temel kaynağı olan *el-Müdevvene*, İbnü'l-Kâsım'ın rivayet ve görüşlerini toplayan en önemli eserdir. Mâlik'e bir süre öğrencilik yapmış olan Esed b. Furât, Irak'ta Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den öğrendiği Hanefî mezhebine dair görüşleri Kahire'de İbnü'l-Kâsım'a arz etmiş, İbnü'l-Kâsım, bu meselelerle ilgili hem Mâlik'in görüşlerini hem kendi ictihadlarını Esed'e aktarmıştır. Esed de bütün bunları, altmış kitap (bölüm) halinde derleyerek *el-Esediyye* adlı eserini meydana getirmiştir. Devrin diğer Mâlikî fakihî Sahnûn, müellifinin karşı çıkmasına rağmen *el-Esediyye*'nin bir nüshasını elde ederek İbnü'l-Kâsım'a tekrar arz etmiş, İbnü'l-Kâsım daha önce tereddüt içinde olduğu meseleleri açıklamak, bazı yeni meselelerde görüş bildirmek suretiyle çeşitli ilâvelerde bulunmuştur. Sahnûn, İbnü'l-Kâsım'ın vefatından sonra tashih edilmiş nüshayı esas alarak son kısmı harîç olmak üzere eseri fıkıh konularına göre yeniden sistematik bir tasnife tâbi tutmuştur. *el-Muvaḫḫaṣṣ*'dan yaptığı alıntılarla İmam Mâlik'in İbn Vehb, Eşheb el-Kaysî gibi ileri gelen talebelerinin ictihadlarını ekleyip kendisinin savunduğu görüşleri de bazı hadisler ve sahâbî görüşleriyle destekleyerek esere son şeklini vermiştir. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* adını koyduğu bu eser (Kahire 1323, 1324, 1325, 1345) büyük rağbet görmüş ve üzerinde şerh, ihtisar vb. çalışmalar yapılmıştır (bk. *el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ*). Sahnûn tarafından herhangi bir değişiklik yapılmadan düzensiz şekilde bırakıldığı için *el-Muḫṭelîṭa* diye adlandırılan son kısım da günümüze ulaşmıştır (Fas Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 796). Ebû İshak İbrâhim b. Abdurrahman el-Berkî'nin *el-Esediyye*'yi İbnü'l-Kâsım'a başvurarak tashih ve ihtisar ettiği, Mısırlı Mâlikîler'in bu nüshayı esas aldıkları (a.g.e., I, 472), Eşheb el-Kaysî'nin yine bu eseri esas alıp *el-Müdevvene* adıyla bir kitap meydana getirdiği ve İbnü'l-Kâsım tarafından hazırlıklı suçlandığı da rivayet edilir (a.g.e., I, 449).

İbnü'l-Kâsım'a nisbet edilen *Mecmû'a mine'l-es'ile veccehehâ ilâ Mâlik b. Enes, Risâle fi'l-fıkhî'l-Mâlikî* (bu iki risâlenin yazmaları için bk. Sezgin, I/3, s. 143), *Kitâbü'l-Mesâ'il fi'l-büyükü'l-âcâl* (a.g.e., I, 439), *Kitâbü'l-Arâzi ve Kitâbü*

Ümmi'l-veled (Muranyî, s. 138, 139) gibi eserler, onun rivayet ve görüşlerinden oluşan büyük fıkıh koleksiyonundan bazı bölümler olmalıdır. İbnü'l-Kâsım'ın *el-Muvaḫḫaṣṣ* rivayeti, Ebû'l-Hasan el-Kâbî'si'nin *el-Mülaḫḫaṣṣ limâ fi'l-Muvaḫḫaṣṣ mine'l-ḥadîṣi'l-müsned* adlı eserinde nakledilmiş ve *Muvaḫḫaṣṣü'l-İmâm Mâlik b. Enes, rivâyetü İbni'l-Kâsım ve telḫîṣü'l-Kâbisî* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Muhammed b. Ali b. Abbas el-Mâlikî, Cidde 1405/1985).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1995, s. 147; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 279; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VIII, 374; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, I, 4; İbn Abdülber, *el-İntikâḥ*, Kahire 1350, s. 50-51; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 150, 156; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, I, 310, 311, 314, 433-446, 448-449, 469-473; II, 13, 15-19, 563; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 385-386; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥṣîl* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1406/1986, XVIII, 584, 590, 592-593; a.mlf., *el-Muḳaddemât* (nşr. Muhammed Haccî - Saîd el-A'râb), Beyrut 1408/1988, I, 44-45; Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidü'z-züvâr ilâ kubûri'l-ebrâr* (nşr. Muhammed Fethî Ebû Bekir), Kahire 1415/1995, s. 429-437; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 129-130; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XVII, 344-347; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ*, IX, 120-125; a.mlf., *Târiḫü'l-İslâm: sene 191-200*, s. 274-278; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzhêb*, I, 465-468; Makrizî, *el-Muḳaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, IV, 48-51; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, VI, 252-254; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḫâḫara*, I, 303; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1644; Brockelmann, *GAL*, I, 176-177; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 133, 142-144, 146, 149; Miklos Muranyî, *Dirâsât fi meşâdiri'l-fıkhî'l-Mâlikî* (trc. Ömer Sâbir Abdülcelîl v.dğr.), Beyrut 1409/1988, s. 118, 121, 122-124, 127-129, 136-139, 186, 192-194, 201; Th. W. Juynboll, "İbnülkasım", *IA*, V/2, s. 863; J. Schacht, "İbn al-Kâsım", *El²* (İng.), III, 817.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBNÜ'L-KÂSİM es-SAN'ÂNÎ

(bk. YAHYÂ b. HÜSEYİN es-SAN'ÂNÎ).

İBNÜ'L-KASSÂR

(ابن القصار)

Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer
b. Ahmed el-Bağdâdî
(ö. 397/1007)

Mâlikî fakihî.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ebû Bekir el-Ebherî'den fıkıh öğrendi, Ali b. Fazl es-Sütürî es-Sâmirî'den hadis rivayet etti. Kendisinden Kâdî Abdülvehhâb

el-Bağdâdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Mufaddal es-Sâmîrî, İbn Amrûs, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Mühtedî-Billâh ve Ebû Zer el-Herevî gibi âlimler ders aldılar. Sika bir râvi olmakla birlikte rivayeti azdır. Bağdat'ta kadılık yapan İbnü'l-Kassâr bilhassa usul ve hilâf ilimlerinde mütehassıstı. Ebû Zer el-Herevî, onu tanıdığı Mâlikîler arasında fıkıhı en iyi bilen kişi olarak nitelemekte, Hanefî ve Şâfiîler'in etkin oldukları Bağdat'ta Mâlikî mezhebini müdafaa ederek devamını sağlayan altı kişiden biri sayılmaktadır (Mahlûf, II, 92). Bazı kaynaklarda 398'de (1008) vefat ettiği kaydedilirse de Hatîb el-Bağdâdî, kendi hocası ve İbnü'l-Kassâr'ın öğrencisi İbnü'l-Mühtedî'ye dayanarak 7 Zilkade 397 (25 Temmuz 1007) tarihinde öldüğünü söylemekte (*Târîhu Bağdâd*, XII, 42), Zehebî de 8 Zilkade (26 Temmuz) şeklinde kaydettiği ikinci rivayetin doğru olduğunu belirtmektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 108). Kâdî İyâz'ın *Terribü'l-medârik*'inde vefatının 378 (988) olarak kaydedilmesi ise baskı hatası olmalıdır.

İbnü'l-Kassâr'ın günümüze ulaştığı bilinen tek eseri *'Uyûnü'l-edille fi mesâ'il-i'l-hilâf beyne fuḳahâ'î'l-emşâr* olup Mâlikî mezhebiyle diğer mezhep ve müctehidler arasındaki görüş ayrılıklarını ele alan hacimli bir kitaptır. Fas Karaviyyîn (nr. 467) ve İspanya Escorial (nr. 1088) kütüphanelerinde kayıtlı birer yazması bulunmaktadır. Karaviyyîn Kütüphanesi'nde (nr. 819) *Kitâb fi'l-fıkh* adıyla kayıtlı müellifi meçhul eserin kapağında kitabın *'Uyûnü'l-edille*'nin bir bölümü olduğu kaydedilmektedir (M. el-Âbid el-Fâsî, II, 491). İbn Haldûn, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin hilâfa dair ondan daha güzel bir eser görmediğini belirttiği (*Tabakâtü'l-fuḳahâ*, s. 168) ve Şâfiîler'den Ebû Hâmid el-İsferâ'î'nin övdüğü (Kâdî İyâz, II, 602) bu kitabı, Gazzâlî'nin *el-Me'âhiz* ve Debûsî'nin *et-Ta'liḳa* adlı eserleriyle birlikte hilâfiyat alanındaki çalışmalara örnek olarak gösterir (*Muḳaddime*, III, 1067). Kadı Abdülvehhâb el-Bağdâdî tarafından *İḥtişârü 'Uyûnü'l-edille* adıyla bir muhtasarı yapılmış olup eserin zihâr bahsinden sonraki kısmı mevcuttur (Karaviyyîn Ktp., nr. 1166). *'Uyûnü'l-edille*'ye Bâcî, Ebû'l-Velîd İbn Rüşd, Şehâbeddin el-Karâfî, Burhâneddin İbn Ferhûn, Muhammed Emîn eş-Şinkî gibi birçok âlim atıfta bulunmuştur. Eserin mukaddimesi *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* adıyla ayrı olarak basılmıştır (nşr. Muhammed b. Hüseyin

es-Süleymânî, Beyrut 1996). Sezgin'in *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* (Ezher, Usûlü'l-fıkh, nr. 170) ismiyle kaydettiği eser de (GAS, I/3, s. 174) bu kitaptır. *el-Muḳaddime*, Mâlikî usulüne dair günümüze ulaşan en eski metinlerden olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. İmam Mâlik'in usulle ilgili görüşlerini derleme amacına yönelik olan bu mukaddimede kendisinden açık rivayet bulunmayan konularda tahrîc yöntemiyle bazı sonuçlara ulaşılmıştır. İmam Mâlik'e bir şey nisbet edilmesinin mümkün olmadığı yerlerde ise mezhebin ileri gelen âlimlerinin görüşlerine yer verilir. Eser Mâlikî usulünün temel kaynakları arasında yer almış ve sonraki literatürde kendisine sıkça atıfta bulunulmuştur.

İskenderiye Üniversitesi kütüphane katalogunda (Ca'fer Velî, nr. 142) İbnü'l-Kassâr'a diğer biyografik kaynaklarda sözü edilmeyen *Ḥadisü'l-kâdî* adlı bir risâle nisbet edilmektedir (Yûsuf Zeydân, I, 252-253). İbnü'l-Kassâr'ın *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* usulüne neşreden Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî, *el-İmâm Ebû'l-Hasan b. el-Kaşşâr ve ârâ'ühû'l-uşûliyye* adlı incelemesinin Beyrut'ta Dârü'l-garbi'l-İslâmî yayınları arasında neşredileceğini haber vermektedir (*el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh*, neşreden giriş, s. 15).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kassâr, *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* (nşr. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî), Beyrut 1996, neşreden giriş, s. 15-37; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 41-42; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fuḳahâ*, s. 168; Kâdî İyâz, *Terribü'l-medârik*, II, 602; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, IX, 205; Zehebî, *el-İber*, II, 190; a.m.f., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 107-108; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene 381-400*, s. 345-346; Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 350; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), II, 448; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzhâb*, II, 100; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, III, 1067; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, IV, 217; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 149; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 44; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 92; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 660; II, 963; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 12, 156-157; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 119; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 173-174; M. el-Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḥtûḫâti Ḥizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399-1403/1979-83, I, 439-441; II, 491; III, 249-250; Yûsuf Zeydân, *Fihrisü maḥtûḫâti Câmî'ati'l-İskenderiyye*, Kahire 1994, I, 252-253.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBNÜ'L-KASTALLÂNÎ

(bk. KASTALLÂNÎ,
Muhammed b. Ahmed).

İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ (ابن القطاع الصقلي)

Ebû'l-Kâsım Alî b. Ca'fer b. Alî
b. Muhammed es-Sikillî
es-Sa'dî el-Ağlebi et-Temîmî
(ö. 515/1121)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
tarihçi ve şair.

10 Safer 433'te (9 Ekim 1041) Sicilya'da doğdu. Aslen Temîm kabilesine mensuptur. Babası dil ve lugat âlimi, dedesi ise şairdi. İbnü'l-Kattâ', ilk eğitimini babasından aldıktan sonra dil ve edebiyat âlimi İbnü'l-Birr Muhammed b. Ali b. Hasan et-Temîmî gibi Sicilya'nın ileri gelen âlimlerinden öğrenim gördü. 500 (1106) yılında Sicilya adası Franklar (Normanlar) tarafından işgal edilince Mısır'a gitti ve orada saygıyla karşılandı. Başta Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmillâh'ın vezir ve kumandanı Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin oğlu olmak üzere ileri gelenlerin çocuklarına ders verdi. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin *Tâcü'l-luğa* (*Şihâhu'l-luğa*) adlı sözlüğünü isnadıyla ve bütün incelikleriyle rivayet edip okutarak eserin yayılmasını sağladı. Bu sayede Mısır'da tanınip haklı bir şöhrete kavuştu. Safer 515'te (Nisan-Mayıs 1121) Fustât'ta vefat etti ve İmam Şâfiî'nin kabrinin yakınına defnedildi.

İbnü'l-Kattâ', Sicilya ve Mısır'da özellikle nahiv ve lugat alanında dönemin önde gelen âlimlerindendi. Aynı zamanda şair olup kaynaklarda şiirlerinden örnekler yer almaktadır. İbn Berrî, Ebû'l-Berekât Muhammed b. Hamza, Ebû'l-Hasan Hibetullah b. Ali b. Hasan, Ebû'l-Berekât Esed b. Ali b. Ma'mer el-Hasenî en-Nahvî, Ali b. Abdülcebbâr b. Selâme el-Hindî el-Luga'vî gibi âlimler onun öğrencileri arasında yer alır.

Eserleri. 1. *Tehzîbü'l-Ef'âl*. İbnü'l-Küttîyye'nin *el-Ef'âl* adlı eserinin güç meselelerini açıklayıp eksik bırakılanları tamamlamak suretiyle ve farklı bir sistemle düzenleyerek meydana getirdiği fiiller sözlüğüdür. Fiiller ilk harflerine, vezin ve kalıp esasına göre dizilmiştir. Eser, Abdullâh el-İmâdî ve Zeynelâbidin el-Müsevî tarafından Sâlim Krankâvî'nin hazırladığı ayrıntılı indeksle birlikte *el-Ef'âl* adıyla yayımlanmıştır (I-III, Haydarâbâd-Dekken 1360-1364/1941-1945). 2. *Mecmû' min şî'ri'l-Mütenebbî ve ğavâmizühû*. Mütenebbî'nin, Hamdânî Hükümdarı Seyfûddeve hakkında söylediği bazı beyitlerine dair kısa açıklamalar içeren eseri